

Ж. А. Дягілева,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СТЕРЕОТИПІВ ДРУЖБИ У НІМЕЦЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ

Стаття присвячена стереотипам дружби у німецькому фольклорі. Подано визначення дружби в контексті соціологічних досліджень, визначено ціннісні характеристики дружніх стосунків у прислів'ях, описано сучасні стереотипні уявлення про дружбу, вербалізовані в анекдотах.

Ключові слова: стереотип, справжня дружба, цінність, прислів'я, анекдот.

Статья посвящена стереотипам дружбы в немецком фольклоре. Представлены определения дружбы в контексте социологических исследований, определены ценностные характеристики дружеских отношений в пословицах, описаны современные стереотипные представления о дружбе, вербализованные в анекдотах.

Ключевые слова: стереотип, настоящая дружба, ценность, пословица, анекдот.

The article deals with the stereotypes of friendship in German folklore. The definitions of the friendship in a context of sociological researches have been given, valuable characteristics of friendly relations in proverbs have been indicated, modern stereotypic representations about friendship, verbalized in jokes, have been described.

Keywords: stereotype, true friendship, value, proverb, joke.

Головним завданням лінгвокультурології залишається пошук відповіді на питання про те, як саме культура втілюється у змістовий складник мовних одиниць. Вдалим для вирішення цієї проблеми видається розуміння культури як здатності людини до орієнтації в емпіричній, соціальній, інтелектуальній і духовній сферах життєдіяльності, оперуючи еталонами, стереотипами, символами і т. ін. Останні розглядаються В. Телією в якості зразків-прототипів категорій культури, які творять її мову [5, с. 13]. Крім того, стереотипи є чинниками, які впливають на формування національної картини світу, вивчення якої залишається актуальним і можливим завдяки фольклору.

Мета статті – виявити змістове наповнення стереотипів дружби, вербалізованих у фольклорі німецької мови та їхню кореляцію з ціннісною картиною світу німецького етносу.

Матеріал нашого дослідження – фольклорний пласт культури, в якому актуальними вважаємо прислів'я, приказки, анекдоти. У фрагментованому вигляді фольклор зберігається в пам'яті кожної людини, утворюючи фундамент її культурної компетенції. У фольклорних образах з прадавніх часів склалися стереотипні уявлення про добро і зло, правду і брехню, міжособистісні стосунки і самотність. Таким чином, знайомство з різними формами народної творчості є джерелом формування стійких стереотипів [5, с. 14].

Предмет дослідження – стереотип як природний і закономірний елемент самосвідомості. У етнічних стереотипах, на відміну від концепту, важлива певність у відповідних знаннях і його емоційне наповнення. Серед трьох підходів на трактування стереотипів актуальним стає соціокультурний, в межах якого предмет нашого дослідження визначається продуктом попереднього соціально-культурного розвитку і сучасної соціальної ситуації. Інші два – психодинамічний і когнітивний підходи – відрізняються від першого у зміщенні від аналізу змісту стереотипу до дослідження його як інтраіндивідуального процесу обробки інформації для соціальної перцепції [1, с. 84].

О. Фролова зазначає два напрями дослідження стереотипів, які не виходять за межі висвітлених підходів їхнього трактування. Функціональний напрям вивчає проблеми стереотипізації, а описовий – зміст стереотипів і їх основні характеристики [6, с. 21]. Останній напрям дає можливість вивчати стереотипи, вербалізовані на різних мовних рівнях. Найбільш оптимальним рівнем може вважатися семантичний. З цього погляду йдеться про мовний стереотип – узагальнену систему вербальних ознак, які мають свою стійку структуру [4, с. 69].

Стереотипні уявлення про дружбу вивчає соціальна психологія, яка розглядає реальні вияви дружби й переживання на відміну, наприклад, від філософії. Треба констатувати, що на міжособистісному й міжкультурному рівні немає порозуміння з приводу визначення поняття «дружба». Основна проблема полягає в її індивідуальному сприйнятті. У ході експерименту це припущення було підтверджено, коли під час опитування ті, кого назвали «кращими» і «близькими» друзями, зовсім не розглядали такі стосунки дружніми. Автори численних досліджень погоджуються з тим, що в різних культурах йдеться про різні стереотипні уявлення про дружбу, які залежать від статі, віку й місця проживання. Опитування засвідчили, що поняття «дружба» застосовується до надзвичайно різних стосунків, а лексема *Freund* вживається в контексті «*nur Freunde*», отже, розмежування між словами *Bekannte* і *Freund* зникає [8, с. 24].

Узагальнення стереотипу дружби в емпіричних дослідженнях ускладнюється, оскільки вони орієнтуються на такі складові як частота контактів, надання допомоги, теми для розмов, емоційна близькість. Оперування поняттям «дружба» утруднене тому, що зазвичай аналізують тільки певні змістові складники стереотипу. Наприклад, другом вважають товариша (*Kumpel*), із яким грають у бадмінтон, близьку людину (*intimer Vertrauter*), із яким діляться почуттями й думками, або ж когось, хто живе в іншій країні й з яким раз на рік обмінюються листами (*Brieffreund*), або тим, кого зустрічаєш кілька разів на тиждень (*Spielkamerad*).

У дружбі вбачають близькі духовні стосунки. Справжня дружба полягає в культивуванні схожого образу думок і спонуканні до спільного розвитку. В стосунках повинна існувати також відповідність в ідеалах і сприйнятті людей та світу [7, с. 46]. Дружбі притаманний динамізм – це гнучкий, багатовимірний процес, що варіюється залежно від її структури й функцій учасників. Соціологічні опитування в Німеччині доводять, що ті, хто мають інтенсивні дружні стосунки – це молоді люди у віці 18 – 29 років, які належать до середнього

класу, живуть окремо і є екстравертами. Кількість друзів залежить від життєвих умов. Наприклад, одружені мають менше друзів, поки вони живуть разом із дітьми, згодом *дружба* стає знову актуальною. Проте в похилому віці вже важче знайти близьких друзів, тому німці, зазвичай, тримаються старих зв'язків. Треба зауважити, що предметом соціологічних досліджень є справжня *дружба*, стереотипне уявлення про яку полягає в розмовах на особисті теми, надання допомоги, відчуття невимуженості [2, с. 38].

Заглиблюючись у свідомість людини, *дружбу* розглядають як потребу в стосунках через усвідомлення людиною, що оточення не розділяє враження, відчуття, бажання й побоювання, які її охоплюють, і що людина самотня в цьому світі. Тому *дружба* стає порятунком від самотності. Г. Зіммель бачить *дружбу* як градуальний феномен, коли люди проходять певні стадії стосунків, перш ніж стати друзями. Порівнюючи *дружбу* зі шлюбом, дослідник виділяє такі особливості: *дружба* – це стосунки, засновані на індивідуальності, імовірно, ще більше, ніж шлюб, який має багато соціальних установок. Фундаментальною диференціацією, на якій ґрунтується шлюб, не просто індивідуальні відносини, а видові, тоді як в основі *дружби* лежать особистісні [10, с. 300]. *Дружба* об'єднує людей, які симпатизують один одному, а стосунки розвиваються без чітко окреслених правил.

Стереотипне уявлення німців про справжню дружбу відображено у прислів'ях, у яких зафіксовано досвід народу і його оцінка певних життєвих ситуацій. Дружнім стосункам у німецькому фольклорі притаманні такі ціннісні характеристики:

– *Доброзичливість*. У добрих дружніх стосунках панує повага й зичливість. Другу бажать тільки найкращого і допомагають цього досягти, напр. : *Wenn ein Freund bittet, so gilt nicht «morgen»* [3] – коли друг просить, не існує «завтра»;

– *Толерантність*. На «інакшість» і всі негативні сторони друга дивляться не дуже прискіпливо. Неприємні риси й манери поведінки намагаються сприймати позитивно й пробачати, напр. : *Des Freundes Mangel soll man kennen, aber nicht nennen* [3] – знай вади друга та не говори про них;

– *Уважність*. Уважне ставлення один до одного – найважливіше в дружніх стосунках. Це означає взаємну зацікавленість справами один одного (пам'ятати про день народження, особливі вподобання), розуміння почуттів іншого й здатність уявляти себе на місці іншого, напр. : *Lob macht Freunde* [3] – похвала притягує друзів;

– *Довіра*. Дружні стосунки виявляють великий ступінь довіри й вимагають бути гідним довіри, напр. : *Wer einen guten Freund hat, braucht keinen Spiegel* [3] – із справжнім другом дзеркало зайве;

– *Відвертість*. Розмова – важливий компонент дружніх стосунків, що допомагає краще пізнати й зрозуміти іншого. При цьому потрібно повністю відкритися зовнішньому світу, напр. : *Schweigen bricht Freundschaft* [3] – мовчати – дружбу втрачати;

– *Чесність*. Справжній друг – це чесна людина, яка відверто висловлює свою думку. У дружніх стосунках є місце різним думкам, суперечкам і конфліктам без загрози втратити друга, напр. : *Man muss dem Freunde nicht verschweigen, was der Feind weiß* [3] – не приховуй від друга того, що знає ворог;

– *Надійність*. На справжнього друга завжди можна покластися – у добрі й погані часи, напр. : *Die alten Freunde halten in der Not* [3] – старі друзі залишаються в біді;

– *Взаємність*. *Дружба*, у якій один завжди дає, а інший лише приймає, не може бути справжньою, напр. : *Gebende Hand hat viele Freunde* [3] – у щедрої людини багато друзів;

– *Радість*. Основоположною емоцією *дружби* виступає радість. Без заздрості й недоброзичливості друзі радіють щастю й успіхам один одного, напр. : *Ein Leben ohne Freund ist eine Welt ohne Sonne* [3] – життя без друга наче світ без сонця;

– *Час*. *Дружба* потребує часу для розмов, спогадів, спільної діяльності, напр. : *Man muss erst einen Scheffel Salz mit einem essen, ehe man ihn zum Freunde nimmt* [3] – перш ніж назвати його другом, з'їж з ним пуд солі.

Якщо проаналізувати дружні стосунки в діахронічній площині, то можемо стверджувати, що з давніх часів існували уявлення про ідеал справжньої чоловічої *дружби*. На сучасному етапі розвитку суспільства існує стереотип дружніх стосунків як поверхневих, нерівних й із відтінком хронічної недовіри. Чоловіки забувають своїх друзів дитинства, щоб присвятити себе роботі і одружитися. Сучасне суспільство вважає, що справжній чоловік нікого не потребує, окрім стосунків із дружиною. Взагалі, для сучасних чоловіків *дружба* – це просто стосунки, де немає небезпеки, недовіри й загрози. На відміну від ідеального класичного уявлення, сучасні чоловіки демонструють дружні стосунки, коли збираються разом, говорять про старі часи, іноді про свої проблеми, але в таких стосунках немає глибини [9, с. 54].

Проведене соціологічне дослідження виявило, що 90% німецьких чоловіків мають у середньому одного друга, але лише 38% сказали, що звернуться до друга, якщо матимуть проблеми. Такі факти свідчать про те, що більшість чоловіків мають знайомих, із зникненням яких життя триває й далі, а справжня чоловіча *дружба* – це раритет. У дружніх стосунках чоловіки бачать лише особистість у певних ролях. Наприклад, один друг – для вживання алкогольних напоїв, інший – партнер для гри в теніс або співрозмовник. Тобто для чоловіків *дружба* – це добре проведений час без жінок. Мюнхенські соціологічні дослідження репрезентують суть чоловічої *дружби* такими результатами: для 54% чоловіків – це спільна діяльність, для 24% – це розмови про роботу, кар'єру, для 19% – розмови про себе й лише для 14% – це людина, на яку повністю можна покластися [7].

У суспільстві панує стереотип, що справжні друзі вже не популярні. Одним з джерел такого стереотипного сприйняття друзів є анекдот. Комічний ефект цього явища мовної культури ґрунтується на особливостях поведінки представників етнічної групи. Метою анекдоту є висміяти вади представників певного етносу. У нижчеподаному анекдоті представлено стереотипне уявлення про багатих, щасливих людей, які мають значно більше друзів, а збіднілі люди залишаються без товариства, наприклад: *«Seit Robert sein ganzes Vermögen*

verloren hat, will die Hälfte seiner Freunde nichts mehr von ihm wissen. ««Und was ist mit anderer Hälfte?»«Die weiß es noch nicht!» [12].

Маючи друга, чоловіки переборюють свою природну агресивність завдяки спільним перемогам і поразкам. Видається, що спільна активність і є для чоловіків духовною спорідненістю. Конфлікт – невід’ємний складник *дружби*, що виникає у зв’язку з поведінкою, думками й цінностями, вимогами до *дружби*, конкуренцією й побутовими питаннями. Отже, сучасна чоловіча *дружба* – це інструментальні стосунки в умовах конкуренції, зорієнтовані на певні завдання.

Історично зумовлене положення жінки, ізольованої в шлюбі, виключало її з можливості мати дружні стосунки. У минулі століття тільки чоловіки мали широке коло знайомих завдяки професійній діяльності. Чоловіча експансія в *дружбі* пояснювалася тим, що в патріархальному суспільстві було мало громадських місць, де жінки могли б зустрічатися й спілкуватися. Домінування чоловіків у *дружбі* пояснювалося традиційними ролями в суспільстві. *Дружба* з жінкою до XX століття підлягала соціальним обмеженням, тому вважали, що жінка не здатна на *дружбу* через інтелектуальну нерівність із чоловіком [11, с. 31].

Анекдоти відображають сучасне негативне уявлення про жіночу дружбу, якій притаманні сарказм, заздрість у спілкуванні, напр. :

Zwei Freundinnen unter sich: «Ich habe den wunderbarsten Ehemann der Welt! Nur schade, dass er nicht meiner ist!!!» [12].

У ситуації постійної конкуренції подруги стають прихованими ворогами, акцентуючи увагу під час спілкування на недоліках у зовнішньому вигляді, напр.:

Zwei alte Freundinnen treffen sich zufällig. «Bist du es wirklich? Du bist älter geworden. Ich hätte dich kaum erkannt!««Ja, ich hab dich auch nur an deinem Kleid erkannt ...» [12];

Eine Frau zeigt ihrer besten Freundin das neue Haus und öffnet auch den Kleiderschrank. Entzückt ruft diese: «Nein, wie toll, ihr sammelt auch Kleidung für Arme!» [12].

Змістове наповнення стереотипів дружби у фольклорі німецької мови відзначається позитивними характеристиками міжособистісних відносин, які співпадають з базовими цінностями німецького етносу. Аналізовані стереотипи мають також негативні атрибутивні ознаки, що пов’язано з непопулярністю справжньої дружби і заміщенням її інструментальними стосунками в умовах конкуренції, зорієнтованих лише на певні завдання. Подальше вивчення має на меті розподіл фразеологізованих стереотипів дружби за тематично-концептуальними класами.

Література:

1. Гнатенко П. И. Этнические установки и этнические стереотипы / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. – Днепродзержинск, 1995. – 200 с.
2. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 422 с.
3. Німецько-український фразеологічний словник / [укл. Гаврись В. І., Пророченко О. П.]. – в 2-х т. – К. : Радянська школа, 1981. – 416 с. + 382 с.
4. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.
5. Телия В. Н. Номинативный состав языка как объект лингвокультурологии / В. Н. Телия // Национально-культурный компонент в тексте и в языке. Тезисы докладов Межд. науч. конф. В 2 ч. Ч. 1. – Минск : «Университэцае», 1994. – С. 13–15.
6. Фролова О. В. Етнічні стереотипи в комунікативному полі особистості : монографія / Ольга Фролова. – Бердянськ : БДПУ, 2014. – 136 с.
7. Kracauer S. Über die Freundschaft / Kracauer S. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1971. – S. 46–50.
8. Nötzoldt-Linden U. Freundschaft. Zur Thematisierung einer vernachlässigten soziologischen Kategorie / Nötzoldt-Linden U. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994. – S. 24–27.
9. Picht G. Das richtige Maß finden : der Weg des Menschen ins 21. Jahrhundert / Picht G. – Freiburg ; Basel ; Wien : Herder, 2001. – 191 S.
10. Simmel G. Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung / Simmel G. – Berlin : Duncker & Humblot, 1983. – S. 256–304.
11. Valtin R. Freundschaft und Liebe. Persönliche Beziehungen im Ost/West und im Geschlechtsvergleich / R. Valtin, R. Fatke. – Donauwörth : Auerverlag, 1997. – S. 30–32.
12. Witze-Seite. – Режим доступу : <http://www-neu.science-and-fun.de>.